

**ДІЯЛЬНІСТЬ ЗЕМСЬКИХ І ПІДКОМОРСЬКИХ СУДІВ
НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ-ГЕТЬМАНЩИНИ
У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVIII ст.**

Після судової реформи Розумовського почався поділ предметної компетенції суду. Цивільні справи були передані земським судам. Та суди, як і раніше, переступали межі своєї компетенції. Наприклад, земський суд у Глухові, крім цивільних, провадив також карні справи за вбивство.

Земські суди. Територія України була розділена на 20 судових повітів, у кожному з яких мав бути земський (повітовий земський) суд для цивільних справ. До складу земського повітового суду входили земський суддя, підсудок та писар без адміністративного начальника. Посади членів суду були виборними і довічними. Вибори проводились землевласниками певного повіту за розпорядженням Генеральної військової канцелярії, а з 1764 р. - П Малоросійської колегії. День виборів призначала полкова канцелярія. На кожному вакантну посаду вибирали з 4 кандидатів. На випадок смерті або звільнення члену суду його місце займав один з кандидатів. Протоколи виборчих зборів, де вказувалася кількість одержаних голосів, за підписами і печатками виборців відправлялися на затвердження гетьману, а з 1764 р. - до Малоросійської колегії.

Земські повітові суди за Литовським Статутом були шляхетськими судами. Але в Гетьманщині шляхетськими правами користувалися “уроджені” шляхтичі, козацька старшина, козаки, духівництво (крім посполитих та міщан).

За царським указом від 10 листопада 1764 р. земські судді були прирівняні до бунчукових товаришів, підсудки - до полкових обозних, писарі - до полкових осавулів. Після скасування гетьманського уряду 18 червня 1768 р. Малоросійська колегія прийняла постанову, за якою не дозволялось обирати козаків у земські суди. Згідно з універсалом К.Розумовського від 19 листопада 1763 р. земські судді, підсудки і писарі земських судів, заступаючи на посаду, складали присягу. Текст її зберігався в кожній полковій канцелярії.

У судовому засіданні обов’язково брали участь усі члени суду. Суддя і підсудок розглядали справи та виносили по них

рішення. Земський писар був доповідачем справ на засіданнях суду і виконував секретарські обов'язки. Під його керівництвом знаходилась канцелярія, склад канцеляристів якої залежав від писаря.

Земські повітові суди засідали три рази на рік: богоявленські рочки (з 7 січня до Великодня), троїцькі рочки (після Трійці до 1 липня) та Михайлівські (з 9 вересня до різдвяних свят). По суботах, неділях та святах засідань не було.

До компетенції земських повітових судів належали цивільні справи козаків, зокрема, про спадщину та розподіл майна між родичами, боргові зобов'язання, заставні маєтності, про вирубування та захоплення лісу, затоплення сінокосів, оранку чужих земель, скошене сіно на чужому лузі, шинкарство, заподіяння збитків, незаконні записи в підсусідки, потраву сінокосів, втечу слуг тощо. На практиці земські суди вирішували не тільки цивільні справи, а й незначні кримінальні. Так, 10 жовтня 1773 р. Переяславський земський суд розглядав справу з обвинувачення Я.Іскри у пограбуванні майна С.Седоновича.

Земські суди були ліквідовані в 1782 р. у зв'язку з поширенням на Україну загальноросійського права, їхні функції були передані повітовим судам та нижнім розправам. Указом царя Павла I від 30 листопада 1796 р. земські суди були відновлені, проте діяли вони вже на підставі загальноросійського законодавства. Остаточо ці суди були ліквідовані указом від 6 грудня 1831 р., а на їх місце були знову встановлені повітові суди за російським зразком.

Підкоморські суди. Вони були запроваджені в Гетьманщині указом Сенату від 10 травня 1763 р. для ведення земельних процесів. Підкоморські суди, як і земські, діяли в усіх судових повітах. До їх складу входили підкоморій і його помічник - коморник. Ці посади були довічні. До обрання підкоморіїв за Литовським Статутом залучалась лише шляхта, але в Гетьманщині на вибори запрошувались і представники духівництва, а в деяких полках - навіть представники від багатих міщан.

За своїм становищем підкоморій вважався першою особою після полковника, а у відсутність останнього навіть заміщав його. Підкоморій обирав з числа шляхти коморника. Останній рідко брав участь у розгляді справ і не мав вирішального голосу.

До компетенції підкоморського суду належали межові спори, які підкоморій вирішував переважно одноособово, а у найдрібніших справах одноособовим суддею міг бути коморник.

Для ведення справ з полкових канцелярій направляли по одному канцеляристу до кожного підкоморія, де той залишався на весь час розгляду справ.

Підкоморський суд розглядав справи на місцях, тому спеціальних приміщень для судових засідань не було. Підкоморій жив у своєму помісті, куди й надсилалися справи з гродських і земських судів або від позивачів. Після розгляду та вирішення надіслані справи відсилались у той суд, з якого надходили.

За Литовським Статутом підкоморські суди були тісно пов'язані з земськими, і, перш ніж надійти на розгляд у підкоморський суд, справи повинні пройти земський. Судовий розгляд справ підкоморськими судами відбувався, як правило, влітку. Справ у підкоморого було небагато і термін для їх розгляду він призначав за власним баданням. Апеляційною інстанцією для підкоморського суду був Генеральний військовий суд.

Підкоморські суди були ліквідовані з встановленням намісництва, їх справи були передані до повітових судів та нижніх розправ. У 1796 р. вони були відновлені й проіснували до 1834 р., коли були створені межові суди.

Взагалі у результаті судової реформи 1763 р. в Україні-Гетьманщині були створені три види судів за взірцем Литовського Статуту: гродські - для розгляду кримінальних справ, земські - для цивільних і підкоморські - для межових. Апеляційною інстанцією для цих судів були Генеральний військовий суд та гетьман. Таке розмежування судової компетенції давало змогу більш кваліфіковано і швидко вирішувати судові справи. Проте розділити судову та адміністративну владу так і не вдалося, оскільки полкові суди було тільки перейменовано на гродські, а по суті вони залишалися й надалі в руках полкової адміністрації. На посади земських суддів, підсудків і писарів, а також на посади підкоморіїв і коморників обирались знатні старшини, які перебували з іншими представниками шляхти чи заможного міщанства у господарських, службових чи родинних зв'язках. Таким чином, і після 1763 р. остаточного відмежування судової влади від адміністративної не відбулось.